

Metapatroon als enkelvoudig stelselpatroon

Pieter Wisse

In 1980 is in Linz, Oostenrijk, een tentoonstelling over ontwerp gehouden. Dat was aanleiding een bundel opstellen te publiceren, *Design ist unsichtbar* (samenstellers H. Gsöllpointer, A. Hareiter en L. Ortner, Österreichisches Institut für visuelle Gestaltung, 1980). Het eerste deel van die omvangrijke bundel telt bijdragen van algemenere strekking over ontwerp(en). Vrijwel tot slot van dat gedeelte kwam ik een tekst van Christopher Alexander tegen, *Kunst und Design für das 21. Jahrhundert* (pp. 101-114). Overigens zou hij die best eens zèlf in het Duits geschreven kunnen hebben; hij is immers in Wenen geboren (1936). Naast de Duitstalige citaten geef ik onderstaand steeds mijn – toegegeven, soms nogal vrije – Nederlandse vertaling; Engelstalige citaten uit een boek van Alexander heb ik onvertaald gelaten.

Over Alexanders werk heb ik me eerder nogal kritisch uitgelaten.¹ Waarom ga ik er hier zo grimmig mee door? Ik vind dat Alexander au fond niets nieuws opbrengt, integendeel zelfs, maar dat wèl als bekering probeert te slijten waarbij hij voor het opwekken van die m.i. valse schijn warrig redeneert resp. zich bedient van tegenstrijdige opvattingen om onvermijdelijke gaten in die redeneringen te stoppen. Dat helpt stellig zijn populariteit bij apathisch, overwegend ònkritisch publiek. Ik ben er echter allergisch voor. Per saldo vormt Alexanders werk, hoe mooi het allemaal oppervlakkig gezien ook klinkt, een belemmering voor onze omgang met veranderlijke variëteit. Dat werk verdient dus wel degelijk nadere beoordeling, zij het ter vermijding van een dwaalspoor. En uiteraard is vervolgens kritiek nodig op mijn beweringen enz. Elke lezer roep ik daarom dringend op om nauwkeurig te melden wat z/hij eventueel verkeerd, onredelijk e.d. vindt aan wat hier volgt. Ik ben benieuwd ...

Ook uit genoemde bundelbijdrage, waarvan de titel nota bene rept over de destijds vòlgende eeuw, spreekt vooral nostalgie. Er was eens ... Alexander zwijmelt over een gouden tijdperk van de mensheid. Toen was (p. 104)

Geometrie selbst, Gestalt selbst, irgendwie direkt an den menschlichen Geist gebunden [...], an den Ausdruck dieses Geistes[.]
meetkunde zelf, vorm zelf, op één of andere manier onmiddellijk verbonden met de menselijke geest, met de expressie van die geest.

Toen hadden de dingen middels hun vorm (pp. 104-105)

einen direkten Zusammenhang mit unseren tiefsten Gefühlen, eine direkte Beziehung zu menschlichen Ereignissen, einen direkten Ausdruck des menschlichen Selbst[.]
een onmiddellijke samenhang met onze diepste gevoelens, een onmiddellijk verband met menselijke gebeurtenissen en gaven onmiddellijk uitdrukking aan het menselijk zèlf.

Volgens Alexander zijn zulke vormen liefdevol, maar (p. 105)

[d]iese Liebe – und das ist der einzig richtige Name dafür – ist in jenen Dingen, die wir heute machen, fast nicht vorhanden.
zulke liefde – een betere naam ervoor bestaat er niet – is vrijwel afwezig in de dingen die wij tegenwoordig voortbrengen.

We staan daarom, stelt Alexander, voor de opgave om (p. 105)

diese Geometrie der Liebe, die vielleicht der wesentlichste Aspekt des Design ist, de meetkundige liefde, en dat is wellicht het allerwezenlijkst aan ontwerp,

---

¹ Zie o.a. [aantekeningen 28.23 en 28.26](#).

te herstellen en ernaar te handelen. Moeilijk? Welnee, be(z)weert Alexander,(p. 105)

[d]iese [genau] bestimmte Geometrie ist ganz leicht zu erkennen, sobald man beginnt, ihr Aufmerksamkeit zu schenken.
die nauwkeurig bepaalde meetkunde laat zich uiterst eenvoudig herkennen, zodra men aandacht eraan schenkt.

Zou het? Waarin Alexander zich m.i. principieel vergist, is zijn voorstelling van objectiviteit. Ten onrechte meent hij, dat (p. 106)

die Geometrie der Liebe etwas wirklich Bestehendes und Existierendes [ist].
de liefdesmeetkunde werkelijk bestaat.

Daarom is het volgens hem (p. 106)

nicht nur möglich, die Liebe in einem Gegenstand zu fühlen ... es ist auch möglich zu wissen, welche physikalischen und geometrischen Eigenschaften diese Geometrie erwecken.
niet alleen mogelijk om liefde aan een voorwerp te voelen ... het is bovendien mogelijk om te weten welke fysieke en meetkundige eigenschappen tot zulke meetkunde leiden.

Het lijkt mij zelfs evident dat x-achtige delen aan het geheel een x-achtig karakter geven. Maar, goed, daarentegen ga ik van subjectiviteit uit. Leidt dat tot minder zweverige duiding van liefde?

Door de zgn semiotische enneade te benutten als verklarenskader² associeer ik o.a. liefde met motief. Het bijbehorende concept zou dan voorzien in situationeel gedrag dat mikt op – ervaring van – harmonie (lees ook: evenwicht) van het subject met zijn omgeving. Tja, zo evolutionair beschouwd handelt iedereen altijd uit ... liefde. Hoe de verhouding tussen subject (lees ook: zèlf) resp. omgeving (lees ook: vaak ànder subject) uitpakt, wisselt zowel van subject tot subject als – wat het subject ervaart – van situatie tot situatie. Dat is de schaal van egoïsme/altruïsme (maar subjectief-situationeel is en blijft het). Wie het liefde wil noemen, vooruit, maar als (over)levensrelatie is de crux veranderlijkheid. Iemand met geweldige dorst houdt van water. Daarover denkt iemand die druipnat van de regen is anders.

Gelet op veranderlijkheid – ook nogeens door voortdurende wisselwerking – van zowel subject als situatie, bestaat er géén door-en-door tijdloos criterium voor ontwerp kwaliteit. Deze reële variëteit lijkt Alexander te ontkennen, als hij er al beseft van heeft. Zijn romantiserend recept kan niet werken, alle oppervlakkige aantrekkelijkheid van escapisme ten spijt. Het etiket geometrie resp. meetkunde wekt een valse suggestie van beheersing, precisie, systematiek e.d.

Zodra ik er een enneadische draai aan geef, slaag ik alweer beter in begrip van Alexanders beweringen (die hij, nota bene, anders bedoelt, maar dáá mee ben ik het dus – althans, voorzover ik hem begrijp – pertinent niet eens). Zo stelt Alexander dat (p. 106)

fast alles, was diese Liebe in sich birgt, eine Mitte, ein Zentrum [hat].
vrijwel alles dat over zulke liefde beschikt, een middelpunt, een centrum heeft.

Volgens de enneade is er een middelpunt per dimensie. Zo 'vormt' focus het interpretatieve middelpunt, of beter gezegd het scharnier tussen motief en concept. Als zodanig is het ... leeg. Klopt,(p. 106)

[w]enn ich Sie bitte, auf diese Mitte zu zeigen, so wissen Sie nicht genau, welchen punkt sie wählen sollen.
zou ik u vragen om dat middelpunt aan te wijzen, dan zou u niet precies weten welk punt u moet kiezen.

---

² Zie o.a. *Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism* (Information Dynamics, 2002).

In dit geval focus als middelpunt annex scharnier faciliteert de onlosmakelijke gemotiveerdheid van een – aldus bijbehorend – concept. En het is het ... middel voor dynamiek; het kleinste samenstellende deel van motief òf concept kan dienen als vòlgende focus voor gemotiveerd concept, enzovoort.

Langs de object- resp. feitdimensie varieert objectgedrag al naar gelang de situatie. Volgens de enneade luidt de radicale opvatting dat situatieloos gedrag van een object niet ... bestaat. Rara, hoe hangen verschillende gedragingen samen van wat kennelijk tòch als hetzelfde object geldt? Als kunstgreep is een, zeg maar, totaal object voorzien van een nul-identiteit; daaraan is juist géén gedrag verbonden, maar dient zo zuiver mogelijk de samenhangende ordening van ... verschillen. Naar verluidt is Alexander deels als wiskundige opgeleid, maar aan formalisatie à la enneade komt hij niet toe. Hij houdt vast aan een objectivistische oriëntatie. Het kost moeite die nogal banale opvatting te duiden, omdat hij haar versluiert met esoterisch klinkende aansporingen (pp. 106-107):

Es gibt keinen bestimmten Punkt. Aber Sie spüren, daß es eine Mitte gibt, daß es Schichten gibt, die auf ihre eigene Mitte zustreben ... und in diesem Sinne besteht Harmonie[.]

Zo'n exact punt is er ook niet. Toch voelt u, dat er een middelpunt is, dat er lagen zijn die naar hun eigen middelpunt op weg zijn ... en zo zorgen zij voor harmonie.

Volgens mij is het met variëteit precies òmgekeerd. Het middelpunt of, liever, scharnier, is er niet om verschillen gaandeweg op te heffen, maar om ze zonodig te bevorderen. Dat helpt immers het (voort)leven van het subject onder – vaak alsmat sterker – wisselende omstandigheden. Daar dreigt inderdaad een wedloop. Dankzij variabel gedrag scheidt een subject steeds in een situationele hoedanigheid op zijn beurt nieuwe situaties, waarop hij zich met nieuw gedrag probeert in te stellen, enzovoort. Nogmaals, wij verkeren op dat evolutionaire pad. Als wij beter willen leren ontwerpen, moeten wij dat beter proberen te begrijpen ipv de kop in het zand steken. Ik geloof best dat Alexander verantwoord ontwerp(en) wil bevorderen, maar met zijn nostalgie verkeert hij m.i. op een dwaalspoor. Van een object van ontwerp, of het nu een – materieel – voorwerp of een – immateriële – verkeersregel oid is doet er niet toe, moet zo eenvoudig mogelijk duidelijk zijn voor welke situaties het passend is, en wanneer juist niet. De gebruiker als subject positioneert, kortom, ook dat object voor zijn verschillende situationele gedragingen. Met andere woorden, objecten figureren als c.q. in situaties. Alexander blijft met een te beperkt begrippenkader aan de gang (p. 107):

Diese scheinbar einfache Idee der Mitte ist viel tiefer, als es zuerst den Anschein haben mag. Denn wenn ein Gegenstand mit Liebe gemacht wurde, dann hat er nicht nur eine solche Mitte; er besteht dann nur aus Mitten.

Dat idee van middelpunt heeft meer om het lijf dan op het eerste gezicht mag lijken. Want een voorwerp dat met liefde gemaakt is, telt niet een enkel middelpunt; het bestaat uit een en al middelpunten.

De diepgang is echter anders, en nog veel groter dan Alexander schetst. In dit citaat verduidelijk ik de eerste vermelding van “Mitte” door er de betekenis van nul-identiteit aan te geven. Die ‘verzorgt’ louter de samenhang tussen de onderling verschillende situationele gedragingen van het object in kwestie. Daarbij heeft elk van die verschillen een middelpunt, zij het ditmaal als scharnier tussen een specifieke situatie en een bijbehorend specifieke gedraging. Het gaat al met al om twee betekenissen van “Mitte” resp. “Mitten” die ik formeel onderscheid. Een ontwerper kan zich voor verantwoord resultaat niet slechts op een enkele situationele objectgedraging ... focussen, maar dient zich van reële variëteit te vertegenwoordigen in het – daarvoor optimale – besef dat z/hij een subject onder vele andere subjecten is, met alle betrekkelijkheid van dien.

Op z'n enneadisch veronderstel ik recursiviteit, dwz herhaling van verhouding, door een situationele objectgedraging desgewenst – verder – te laten differentiëren in aldus samenstellende situationele objectgedragingen, enzovoort. Dit biedt een dynamisch perspectief. Alexander houdt het op statische analyse c.q. ontleding (p. 107):

Natürlich bestehen alle Gegenstände auf jeden Fall aus Teilen. [...] In der Geometrie der Liebe hat jeder dieser Teile selbst eine Mitte. [...] Und so beginnen wir auf einmal zu realisieren wie komplex die Struktur des Objekts ist, wenn es mit Liebe gemacht wird[. ...] Es gibt nicht nur eine einzige Mitte, sondern auch eine Mitte der Mitten ... Mitten überall [...] und die Struktur des Objekts ist es, in der alle diese Mitten zusammenwirken.

Natuurlijk zijn alle voorwerpen altijd uit delen samengesteld. Volgende de meetkunde van de liefde heeft ook weer elk deel zijn eigen middelpunt. Zo komen wij tot het plotselinge besef van de complexiteit van objectstructuur, als dat object met liefde gemaakt is. Het object heeft niet een enkel middelpunt, maar ook een middelpunt van middelpunten ... er zijn overal middelpunten, en het ligt in de structuur van het object besloten dat die middelpunten allemaal samenwerken.

Met andere, rijkere aannames dan Alexander doet, vermijd ik liever (!) midden annex middelpunt als begrip. Een object heeft algemeen – slechts – een nul-identiteit en per relevante situatie een dienovereenkomstige deel-identiteit. Ik vind het opperen van liefde als grondslag niets verduidelijken, integendeel. Als ik iets met liefde maak, doe ik dat uit liefde. Let op de motivatie, te weten omdat ik houd van iemand voor wie ik een voorwerp maak, een dienst verleen. Het object van die liefde is dus juist niet dat gemaakte ... object, maar ik doe er zo m'n best op vanwege de indruk die ik ermee wil maken op die geliefde die op haar/zijn beurt gelukkig, blij e.d. met mij is vanwege het plezier e.d. dat z/hij aan dat object beleeft. Vaak doe ik iets louter voor mijzelf. Tja, dat doe ik evenmin voor niets ... dan ben ik de ander voor mijzelf. Daar is dit opstel een voorbeeld van, vrees ik. Dat leest toch verder niemand? Zo voelt het in elk geval terwijl ik eraan werk. En tóch doe ik het, heb ik het gedaan.

Een leverancier, een dienstverlener, heet professioneel, wanneer z/hij beseft altijd opbouwend voor een ander te werken en daarom mede die andere belangen overweegt enz. Dus, welke situaties gelden voor de ander? Hoe raakt z/hij daarin/-voor optimaal gefaciliteerd?

Alexander komt nogal naïef over – of is het narcistisch? – door hoe hij schrijft over liefde. Hij lijkt - wat het ook is – volledig te willen investeren in een voorwerp, met impliciet zichzelf als maat voor kwaliteit. Ik lees nergens in *Kunst und Design für das 21. Jahrhundert* over variëteit van de mensen voor wie zo'n voorwerp bestemd is. Hijzelf veronderstelt een absolute waarde van wat goed is, want (p. 107)

es ergibt sich einfach aus dem Vorgang der Liebe. Wenn man etwas mit Liebe macht, dann ergibt sich die logische Konsequenz, daß der Gegenstand immer eine Mitte oder ein Zentrum in der von mir beschriebenen Art haben wird.

dat volgt vanzelfsprekend uit de loop van de liefde. Indien men iets met liefde maakt, beschikt dat voorwerp onomstotelijk over een middelpunt of een centrum zoals ik dat heb beschreven.

Zo duidelijk vind ik Alexander niet. Hij associeert liefde met middelpunt. En, zegt hij, wie het wil zien, ziet het dan ook, en wel heel eenvoudig. Wat is het anders dan het evangelie volgens Alexander? Als een ware sekteleider pepert hij zijn volgelingen in dat ze niet moeten denken hem ooit te kunnen evenaren (p. 109):

Es ist einfach, leichtfertig zu sagen, daß die Dinge [...] schon *weitreichend*, schon interessant, schon auf der Linie dessen sind, was jetzt getan werden muß[. ...] Sie tun es nicht. [...] Man kann nur dann in eine Welt gelangen, in der interessante Dinge vor sich gehen, wenn man sehr, sehr sorgfältig auf die Stimme seines Herzens hört und genau das tut, was es sagt. Wer ist dazu bereit?

Men kan lichtvaardig beweren dat we, reuze interessant, reeds *vergaand* op de juiste koers zitten. Nee, dan doen we niet. De enige manier om te bereiken dat werkelijk interessante dingen ontstaan, vergt dat we louter ons hart volgen. Wie gaat zo ver?

Gelet op de slotvraag moeten we kennelijk aannemen, dat Alexander het ultieme offer allang gebracht heeft, maar niet gelooft dat iemand anders hem daarin zelfs maar kan volgen. En hij heeft het nog zó gezegd ..., nee, aan hem ligt het niet dat het niet werkt.

Wat ik deel met Alexander, is overtuiging dat verbeteringen hoognodig zijn. Maar zo eenvoudig als hij het wil doen voorkomen, is het niet. Helaas, zijn heilsboodschap is uiteraard wel zo verleidelijk. Er zijn mensen die – nog, en dat is een aanzienlijk aantal gelet op de populariteit van Alexander – geloven in spontane schepping ipv hard werk, leerschool enz. Hoewel ik, nogmaals, het vergaand met Alexanders eens ben wat zijn systeemkritiek betreft, zie ik niets in zijn exclusieve verheerlijking van ambachtelijkheid & traditie (waarvan hij m.i. ook nog eens een vals beeld heeft).

Als aanhangsel biedt *Kunst und Design für das 21. Jahrhundert* met de titel *Die zeitlose Qualität der Dinge* (p. 111)

eine sehr kurze Zusammenfassung von Alexanders letztem Buch, das allerdings bis jetzt noch ohne Titel ist.

een zeer korte samenvatting van Alexanders laatste boek, dat overigens vooralsnog geen titel draagt.

Dat boek is daadwerkelijk verschenen met de titel *The timeless way of building* (Oxford University Press, 1979). Het lijkt merkwaardig dat het met titel eerder verscheen dan de bundel met het opstel waarin Alexander schrijft dat hij nog een titel moet bepalen. Ik vermoed dat hij het opstel eerder schreef en dat hij er later niets aan kon veranderen (gesteld dat hij dat al zou willen).

Hoe dan ook, ook in de titel van dat aanhangsel is sprake van tijdloos. Ik heb al betoogd, dat de nadruk op onveranderlijkheid m.i. averechts werkt. In plaats daarvan lijkt het mij verstandig om explicieter dan tot dusver maatschappelijke procedures te vestigen om veranderingen tot al dan niet gewenst te bestempelen, waarnaar vervolgens wordt gehandeld. De relevante criteria veranderen ‘natuurlijk,’ en bijgevolg wat geldt als optimale voorzieningen. Dan komt het moment dat de verkeersintensiteit zodanig is, dat voor – verdere – evenwichtige verhoudingen zgn infrastructuur per saldo voordeel biedt. Alexander lijkt echter zo vol van verlangen van terugkeer naar – zijn idee van – tijdloze schoonheid, met kleinschaligheid van dien (hoewel hij beweert van niet), dat hij niet beseft dat menselijke samenleving allang een schaal bereikt heeft waarop tegenstellingen tellen. Infrastructuur moet dan zó opgezet zijn, dat ze in elk geval dáár geen belemmeringen ... vormen. Ook – of juist – wie het moderne verkeersbereik betreurt, verandert er niets aan. Alexander extrapoleert. Zeg maar dat hij zijn aanpak ongeacht schaal propageert. Door de groei van relevante schaal treedt echter kwalitatieve verandering op met bijbehorend gewijzigde, dus stelselmatige benadering. (Dat lijkt op z'n bijbels de betekenis van de zondeval ...) Alexander beschouwt het echter strikt lineair (pp. 10-11):

This one way of building has always existed. [...] But it has become possible to identify it, only now, by going to a level of analysis which is deep enough to show what is invariant in all the different versions of this way. [...] Every building, every town, is made of certain entities which I call patterns[.]

Om een wiskundige vergelijking te gebruiken, volgens mij heeft Alexander onder de noemer van – let op zijn meervoudsvorm – patronen nog niet vergaand genoeg gedifferentieerd voor constantheid. Voor de daarvoor benodigde extra slag heb ik een voorstel gedaan. Nee, geen toeval, dat gaf ik de naam ... Metapatroon.³ Met Metapatroon laten zich willekeurige patronen opstellen, wijzigen, toevoegen, schrappen, alles in samenhang. Het uitgangspunt is dus juist géén verzameling met een beperkt aantal vaste zgn patronen (een opvatting die Alexander elders overigens nuanceert, maar zonder m.i. passende herziening van zijn aannames).

---

³ Zie verder *Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer*.

Een eenvoudig voorbeeld van – wiskundig – differentiëren gaat uit van x^2 . De zgn eerste afgeleide is dan $2x$. Die bevat met x nog steeds een variabele, is dus niet constant. Dat lukt pas met de tweede afgeleide: 2. Veel zegt deze vergelijking overigens niet. Als methode dekt Metapatroon oneindige variëteit door de recursie van situationele verbijzondering (lees ook: differentiatie) van objectgedrag.

Ik zou zeggen, dat Alexander wat er met patronen aan passende variëteit ontbreekt, probeert te compenseren door van de benodigde methode te suggereren (p. 13)

that what this method does is simply free us from all method.

Tja, dat ontslaat hem wellicht van uitleg, maar wat mij betreft is er daarom nu net géén methode meer aan de orde. Volgens Alexander is het ‘methodisch’ zo, dat (p. 14)

[t]he power to make buildings beautiful lies in each of us already.

Tja, wat wil vermogen zeggen? Is het zo, dat iedereen het zou kunnen? Zijn er wellicht nog voorwaarden? Opleiding? Ervaring, soms? Of is de ene stap van totale bekering genoeg? Het kan natuurlijk ook dat hij zijn blik beperkt tot (bouw)opgaven die zó eenvoudig zijn, dat we er vrijwel niets voor hoeven te ... kunnen. Wat Alexander voorts impliciet laat, is zijn veronderstelling dat iedereen kennelijk hetzelfde mooi vindt. Dat geloof ik niet. Evenmin geloof ik dat schoonheid meestal, laat staan altijd, als hoofdcriterium geldt. Dat acht ik nogal elitair. Wie kan zich die luxe veroorloven? Voor gebruiksvoorwerpen inclusief woon- en/of werkplek gaat het natuurlijk met voorrang om, inderdaad, gebruikswaarde. Optimaal is wat zgn nodig en voldoende voor gebruik is, terwijl tevens de moeite van vervaardiging – en opruiming – meetelt. In het verlengde daarvan geldt zo’n voorwerp eventueel pas als ... mooi. De slogan dat vorm volgt op functie gaat altijd op, omdat van alles en nog wat allereerst tot functie verklaard kan zijn. En zolang het gaat om voorwerpen die we vrijwel onmogelijk anders kunnen gebruiken dan we geleerd hebben en gewend zijn, handhaven we de vorm ervan (of keren gauw genoeg terug naar de vorm die wèl bevalt). Dat wekt hoogstens de schijn van onveranderlijkheid.

Wat Alexander noemt als belemmeringen voor het maken van mooie dingen, vat ik op als gevolg van worstelingen die we – nog steeds vergaand onbewust – doormaken met vorm(ge)ving van infrastructurele voorzieningen inclusief de afstemming daarop van wat specifieke(re) ‘dingen’ zijn en blijven (maar door hun oriëntatie op infrastructuur eveneens kwalitatief van karakter veranderen). Kenmerkend voor beschaving is variëteit, pluriformiteit. Dat gaat nu eenmaal met meer en grotere verschillen gepaard, waarvan samenhang extra dynamiek oplevert. Zonder, zeg maar, verkeersregels resulteert navenant grotere uitslag van voor- resp. nadelen voor individuele deelnemers. Daardoor is het zelfs onvermijdelijk dat,(p. 14)

as things are, we have so far beset ourselves with rules, and concepts, and ideas of what must be done to make a town alive, that we have become afraid of what will happen naturally, and convinced that we must work within a “system” and with “methods” since without them our surroundings will come tumbling down in chaos.

Voor chaos ben ik niet bang. Integendeel, ik vrees dat volgens natuurlijk verloop de weinige mensen met machtsmiddelen nog eenzijdiger hun belangen nastreven, dus ten koste van de meeste andere mensen met evenveel recht op deelname aan en vruchten van maatschappelijk verkeer. De huidige verkeersregels, in ruimste betekenis van dat woord, acht ik hoognodig aan kritische beschouwing en wie weet verandering toe. De afnemende kwaliteit van zulke regels betekent echter allerm minst dat we zònder kunnen; we moeten ze onderhouden.

Alexander koestert kennelijk de illusie dat iedereen voldoende ruimte bemeten gekregen heeft om er iets moois van te maken. Daarvan kan dan iederéén (mee)genieten. Omdat we volgens

hem allemaal hetzelfde mooi vinden, komt het op die manier vanzelf goed. Wie verlangt niet naar zo'n arcadische wereld? Als het al zou kunnen, zijn we daar dan werkelijk gelukkig?

Ik ben 'verhoudingsgewijs' blij met infrastructuur. Daarmee hebben we niet alleen een krachtig middel ter bevordering van maatschappelijk verkeer, maar tevens een middel dat verval belemmert (hoewel het met opnieuw een oorlog zó gebeurd is).

Alexander beseft dat de aanduiding schoonheid beperkend werkt. Inmiddels wekt zijn nietszeggende strategie geen verbazing meer (p. 25):

[T]he single central quality which makes the difference cannot be named.

Op het eerste gezicht heeft nul-identiteit wel iets weg van wat Alexander "the quality without a name" ... noemt. Situationele gedragsverbijzonderingen van een object volgen echter uit principieel andere axioma's. Volgens mij belijdt Alexander zgn essentialisme, dwz wat in *Van Dale* (veertiende uitgave 2005, p. 966) staat omschreven als

richting binnen de filosofie en de kunst volgens welke verschijnselen een essentie hebben[.]

Het gebruik van de het woord "verschijnselen" vind ik daar overigens, zachtjes uitgedrukt, ongelukkig. Althans, ik associeer verschijnen met perspectief, dus met onvermijdelijke selectiviteit, beperking tot aspecten e.d. Daaruit spreekt reeds – m.i. terechte – kritiek op zoiets als hèt wezen. Ik zou zeggen dat 'iets' slechts een wezen kan hebben, wanneer 'het' gedacht is als een object met onafhankelijk te bestaan (dus géén verschijnsel). Enfin, gedragsmatig kent een object – volgens subjectief situationisme – geen enkelvoudig verschil, zeg maar qua kern, dat het onderscheidt van andere objecten. Daarentegen 'bestaat' een object 'uit' een verzameling gedragingen, onderling verschillend en elk gedrag voor – poging tot – aanpassing aan een situatie (met ook weer aanpassing in ruimste betekenis van het woord, dwz inclusief de poging door het subject om die situatie te wijzigen, enzovoort). Met louter situationele gedragingen is er dus geen plaats voor een kern ... anders dan voor samenhang tussen zulke verschillen.

Als er iets is dat "cannot be named," kortom, vind ik het de grens tussen object en situatie wat – veroorzaking van – het dienovereenkomstige gedrag betreft. Dàt laat ik dus maar zo'n beetje in het ... midden. En zo begrijp ik ook Alexander (p. 70):

The action and the space are indivisible. The action is supported by this kind of space. The space supports this kind of action. The two form a unit[.]

Alexander heeft gelijk, dat (p. 65)

what matters in a building or a town is not its outward shape, its physical geometry alone, but the events that happen there.

Ik voeg eraan toe, dat de ervaring van welk (im)materieel voorwerp dan ook – als het 'goed' is, ook nogeens doelmatig – motivatie, ofwel situatiebepaling voor gedrag dient. Zodra de ontwerper niet de – exclusieve – gebruiker (algemener: belanghebbende) is, moet z/hij vooral rekening houden met die andere gebruiker(s).

Het leven van een mens, stelt Alexander, (p. 67)

is governed by a certain very small number of patterns of events which [he] take[s] part in over and over again.

Er zijn, herhaalt hij,(p. 67)

surprisingly few of these patterns of events in any one person's way of life.

Vervolgens wijst Alexander wel degelijk op variëteit (p. 68):

Of course, the standard patterns vary very much from person to person, and from culture to culture.

Daarvoor wijst hij op verschillende ... situaties,(pp. 68-69)

[b]ut it is not possible to go beyond the bounds of the collection of events and patterns of events which our culture makes available to us.

Verwijzing naar cultuur benadrukt volgens mij veranderlijke variëteit van – wat Alexander opvoert als – patronen. Alexander maakt echter een sprong in de tegenovergestelde richting (p. 69):

[O]ur world has a structure, [i.e.] in the simple fact that certain patterns of events – both human and nonhuman – keep repeating, and account, essentially, for much the greater part of the events which happen there.

Het heeft er alles van weg, dat Alexander wetmatigheid die hij stellig kent van fysica, simpelweg dóórtrekt naar menselijke gedragingen. Omdat hij situationele variëteit niet in zulke wetten kan vangen, kiest hij kennelijk voor abstractie van situationele oneindigheid volgens een beperkt aantal vaste patronen. Ik zou zeggen dat hij daardoor de vrijheid beknot die hij zo stellig beweert te bevorderen ...

Het is natuurlijk een prima idee van Alexander om voor het ontwerp van een voorwerp primair te overwegen hoe het gebruik ervan opbouwend bijdraagt aan levenskwaliteit. Een oorspronkelijke gedachte is dat zeker niet van hem, maar helaas vergeten ontwerpers doorgaans gauw dat zij maatschappelijke dienstverleners zijn (die er genoeg mee moeten verdienen om met die verantwoorde houding aan het werk te blijven).

Het ligt ook voor de hand om te onderzoeken, of veelvoud van verschijnselen wellicht wetmatig(er) begrepen kunnen worden, en vervolgens ‘beter’ beheerst. Dat vergt veronderstelling (lees ook: hypothese) van factoren (lees ook: variabelen) inclusief hun interactie. Met bepaalde waarden van de variabelen laat zich dan een bepaald verschijnsel ‘berekenen’ enzovoort. Op die manier is elke poging tot algemenere beheersing – doorgaans impliciet – wiskundig, en wordt door mensen sinds millennia beoefend.

Een onderzoeker kan slechts een beperkt aantal verschijnselen beschouwen. Ofwel, daarmee moet z/hij het doen om relevante variabelen te verzinnen. Met wát z/hij als hypothese bedenkt, komt z/hij tot suggesties van vèrdere verschijnselen. Met experimenten kan z/hij zulke suggesties toetsen. Zolang suggesties experimentele bevestiging verkrijgen, is de hypothese in elk geval niet gefalsificeerd (zoals het criterium luidt dat Karl Popper opperde).

Alexander, zo luidt mijn reconstructie, ziet een mensenleven zich voltrekken volgens gebeurtenissen. Langs de tijddimensie is dat de ene na de andere concrete gebeurtenis, maar regelmatig keren dezelfde sórten gebeurtenissen terug. Dat aantal soorten acht Alexander “very small.” Voor alle gebeurtenissen van dezelfde soort zijn dezelfde middelen, voorzieningen e.d. toepasselijk. Sterker nog, dat is voor Alexander geheid de reden voor classificatie van gebeurtenissen. Hij leidt er een overeenkomstige classificatie van faciliterende ‘spullen’ van af. Nee, ik kan er geen oorspronkelijk idee in ontdekken.⁴ Met de idealisering die Alexander tussendoor oplegt, nee, ook niets nieuws, isoleert hij èlke gebeurtenis en bijgevolg het systeem(pje) van maaksels dat ervoor bestemd is. En voor zo’n dito geïdealiseerd systeem(pje) geldt een specifiek ontwerp resp. model om het daadwerkelijk te maken. Volgens mij is het zo’n model van zulke apàrt beschouwde voorzieningen e.d. dat Alexander een patroon noemt.

---

⁴ Ik neem aan dat Alexander beslist niet geassocieerd wenst te zijn met, bijvoorbeeld, de beweging van de industriële time & motion studies. De overeenkomst van grondslagen vind ik echter opmerkelijk.

Vervolgens maakt Alexander zich niet druk om wat de voorgaande – zoals door hem veronderstelde – gebeurtenis verbindt met de erop volgende, en zo door naar samenhang van afwisselend gebruikte voorzieningen. Wel ontleedt hij wat aanvankelijk als enkele gebeurtenis gold. Volgens nota bene netzo geïdealiseerde structuur kan die gebeurtenis samengesteld zijn uit wat hij óók weer duidt als gebeurtenissen, enzovoort. Dankzij dezelfde noemer, gebeurtenis dus, blijft het verband van toepassing dat hij legt met dienovereenkomstig geïdealiseerde voorzieningen, en zo door naar bijbehorend patroon als sjabloon voor daadwerkelijke maaksels.⁵

Ik vind het echter moeilijk om Alexander consequent te begrijpen. Lig het aan mijn interpretatie (die ik hierboven samenvatte)? Neemt hij nu een beperkt aantal patronen aan, of dingt hij er bij nader inzien op af? Plotseling stelt hij elementen aan de orde.(p. 83)

and each of these elements has a specific pattern of events associated with it.

Zo komt hij tot de veronderstelling van (p. 85)

certain patterns of relationships among the elements.

Zijn dat soms andere patronen dan welke hij per element duidt? Nee, blijkbaar niet, want (p. 88)

[w]hen we look closer, we realize that these relationships are not extra, but necessary to the elements, indeed a part of them.

Dan begrijp ik het toch weer minder. Als er een betrekking tussen twee elementen geldt, bij welke van die twee 'hoort' dan de betrekking? Verderop licht ik de radicale keuze toe, die de kritieke aanname voor Metapatroon uitmaakt. Indien de onzekerheid in kwestie onoplosbaar is, werkt het dóórtrekken van onderscheid averechts. Alexander kiest echter voor de vlucht naar voren (p. 88):

[I]t is not merely true that the relationships are attached to the elements: the fact is that the elements themselves are patterns of relationships.

Maar dan zijn er dus netzoveel patronen als er elementen zijn ... Opmerkelijk genoeg komt Alexander langs die weg uit op wat voor een kenschets van Metapatroon kan doorgaan, dus inclusief recursiviteit (p. 89):

And finally, the things which seem like elements dissolve, and leave a fabric of relationships behind[. ... A]ll these so-called elements are only labels for the patterns of relationships which really do repeat.

Het verschil is, nota bene, dat Alexander herhaling van hetzelfde patroon in de tijd bedoelt, terwijl Metapatroon tevens mikt op recursie op enig moment. Wat zich op die manier volgens Metapatroon herhaalt, is minder concreet dan waar Alexander op mikt. Louter methodisch volgt elke verdere verbijzondering met Metapatroon hetzelfde ... patroon, te weten van objectgedrag volgens situatie. Alexander mist zulke herhaling, en daarom relativiteit van situatie. Hij ziet een situatie – die hij context noemt (p. 90) – als absolute noemer om de samenhang van onderdelen volgens een relatie te beschrijven. Wat gedrag betreft zie ik daarentegen steeds slechts een enkele relatie, te weten van één object met één situatie. Wat daarbij telt als object resp. situatie, is bekend door eerdere verbijzonderingen volgens hetzelfde patroon (als methode); als kunstmatig bovengrens geldt volgens Metapatroon een zgn horizon.

---

⁵ In *A Pattern Language* (Oxford University Press, 1977) hebben Alexander en enkele coauteurs 251 van zulke patronen op hoofdlijn nevenschikt beschreven. Per patroon staat, indien van toepassing, verwezen naar andere patronen die voor een concreet geval vrijwel zeker relevant zijn voor aldus samengestelde voorzieningen.

Blijkbaar is mijn samenvatting van Alexanders patroonbegrip raak genoeg, want hij keert terug naar zijn uitgangspunt van betrekkelijke eenvoud (p. 91):

[E]ach pattern in the space has a pattern of events associated with it.

En hij benadrukt dat, (pp. 98-99)

what is most remarkable of all, the number of the patterns [...] is rather small. [...] They are the atoms of our man-made universe.

Maar wie bepaalt ze? Alexander blijft zich beroepen op wezenlijke evidentie (p. 116):

Good patterns are good because to some extent each one of them reaches the quality without a name itself.

Een maaksel, zo begrijp ik Alexander, stellen we dan met patronen samen, waarbij (p. 131)

[e]ach pattern helps to sustain other patterns. [...] The individual configuration of any one pattern requires other patterns to keep itself alive. [...] In a [...] whole, many patterns must cooperate.

En daar is 'ie weer,(p. 135)

the quality without a name appears, not when an isolated pattern lives, but when an entire system of patterns, interdependent at many levels, is all stable and alive.

Met Metapatroon laten zich dergelijke onderlinge afhankelijkheden, zo cruciaal als ze zijn, systematisch modelleren. Inderdaad,(p. 370)

[t]his is a differentiating process.

Vergeet echter samenhang niet! Wat mij betreft gaat kwaliteit altijd over gedrag. De verschillende gedragingen van een object kunnen eenduidig geordend worden door evenzovele situationele verbijzonderingen (verschillen) van het object in kwestie (samenhang). Dat blijft bij Alexander noodzakelijkerwijs allemaal vaag, omdat hij een patroon ziet als – uitdrukking van – het wezen van geïsoleerd opgevatte gebeurtenisfaciliteit. Daardoor zit nog vast, wat juist moet – helpen – bewegen.

Kunt u zich Bob Ross herinneren? Keuvelend schilderde hij een idyllisch landschap. Daaraan doet Alexanders tekst mij denken. Zo eenvoudig als Ross het deed voorkomen, is het ook weer niet. Wat er wèl beperkt aan was, gold zijn keuze van onderwerp. Ik geef toe, dat ik maar moeilijk kon loskomen zodra ik zappend op een aflevering van Ross' vermeende schilderles was gestuit. Ik kon en kan zo'n luchtige presentatie van achteloze beheersing waarderen. En dat vind ik bij Alexander dan weer anders. Ik mis de knipoog, meen louter mateloze pretentie te herkennen achter – wat ik dus opvat als – het vertoon van holistische retoriek. Op mij maakt het toch vooral de indruk van een folder van reisbureau Alexander met vakanties voor zeer vermogende pensionado's die nog steeds op zoek zijn naar de zin van het leven. Zeker, dat is een markt ..., groeiend. Daar past het volstrekt ontbreken van literatuurverwijzingen bij, want dat zou de beoogde klandizie maar op het idee kunnen brengen elders te winkelen. Overigens sluit ik niet uit, dat Alexander het beneden zijn waardigheid acht om werk van anderen zelfs maar te raadplegen. Voor iemand die tijdloosheid benadrukt, zou dergelijke nalatigheid trouwens opmerkelijk zijn, immers in tegenspraak met zijn aanname dat relevante patronen er allang zijn. Maar ja, wie is er nu de profeet? Hoe dan ook, Alexander gaat uit van (p. 178)

a system of patterns which functions like a language.

Hij beschouwt (pp. 182-183)

[e]ach pattern [a]s a rule which describes what you have to do to generate the entity which it defines. [...] There is an imperative aspect to the pattern. The pattern solves a problem. [...] It is in this sense that the system of patterns forms a language.

Ofwel, uitgaande van (p. 186)

the limited number of arrangements of spaces that make sense in any given culture

als evenzovele patronen, een (p. 186)

pattern language is a system which allows its users to create an infinite variety of those three dimensional combinations of patterns which we call buildings, gardens, towns.

Wederom ontgaat mij iets, ditmaal wat volgens Alexander het verschil is tussen “arrangements of spaces” en “three dimensional combinations.” Dat functioneert blijkbaar circulair. Voor de toepassing van patronen beschikken we over een taal, die tevens de bron van patronen is. Alexander (p. 209):

The patterns, which repeat themselves, come simply from the fact that all the people have a common language, and that each of them uses this common language when he makes a thing.

Voorals Alexander het woord “simply” gebruikt, kan ik er geen touw aan vastknopen. Als ik Alexander de eer mag bewijzen om ergens voorloper van te zijn, dan is het van wat later best practices is gaan heten. Klopt, als de opgave niets nieuws vraagt, is het redelijk resp. raadzaam om allang beproefde middelen te benutten. Voor een combinatie van middelen komt het dan eveneens op de bereidingswijze e.d. aan. Wat doet een kok met ingrediënten? Vooral dáárop heeft een recept betrekking. Maar als er “an infinite variety of [...] combinations” bestaat, kan er onmogelijk voor elke combinatie een recept klaarliggen. Sterker nog, voor een nieuwe opgave kan een vertrouwd recept (lees op z’n Alexanders: combinatiepatroon) zomaar averechts uitpakken. De vraag vind ik dan zelfs, of de beschikbare ingrediënten daarvoor voldoen. In resp. voor onze spreek- en schrijftaal vinden we toch ook alsmaar nieuwe woorden uit, en raken andere woorden in onbruik, om er zinnen met nieuwe betekenis mee te vormen? Ook kunnen verbuigingen en – andere – samenstellingsopties veranderen.

Bij gebrek aan verwijzingen moet ik ernaar gissen, of Alexander zijn taalanalogie al dan niet verzint onder invloed van Noam Chomsky’s generatieve grammatica. Ook daarmee is overeenkomst treffend. Achteraf kunnen we een tijdperk van zgn wetenschappelijke bemoeienis voor allerlei disciplines aanduiden als grammaticaal, dwz gekenmerkt door pogingen tot talige verklaringen. Dat heeft geen bevredigende resultaten opgeleverd. Dat kan natuurlijk ook niet op basis van een averechtse taalopvatting. Aan Metapatroon ligt de opvatting ten grondslag dat elk teken een verzoek is tot inschikkelijkheid.⁶

De meeste (bouw)opgaven betreffen geen – voorzieningen voor – tot dusver onbekende behoeften. Uit de voorbeelden die Alexander geeft van wat hij als het goede leven beschouwt, spreekt zelfs zijn verlangen naar, ik herhaal het nog maar eens, serene autarkie. Op mijn beurt geloof ik niet dat dynamiek valt uit te sluiten. Dat wil Alexander naar verluidt evenmin, maar hij vergist zich volgens mij ernstig met zijn aanname van uniformiteit (als voorwaarde voor de harmonie die hij propageert, pp. 357-358):

[T]he pattern language [...] makes certain that there is this structure, this invariant permanency, in the flux of things, so that the building or the town stays whole. [...] All this is guided by the fact that every act which helps to shape the buildings and the town, and their activities, is governed by the pattern language people share[.]

---

⁶ Zie *Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism* (Information Dynamics, 2002) en talloze opstellen beschikbaar via www.wisse.cc.

De ontwikkeling van de zgn multiculturele samenleving kan Alexander toch onmogelijk ontgaan zijn, zelfs in aanmerking genomen dat *The timeless way of building* verscheen in 1979. Tegelijk erken ik heus dat Alexanders verhaal, maar dan zonder geleuter, redelijk toepasselijk is voor gangbare praktijk, dwz op een schaal zonder overheersende betekenissenvariëteit resp. met traditie en bijbehorende continuïteit van gedragingen. (Want), natuurlijk,(p. 201)

everybody follows rules of thumb.

Alexander probeert er echter iets diepzinnigs en origineels van te maken, maar meer dan de vertrouwde erkenning dat iemand onmogelijk over zijn eigen schaduw kan springen is het niet. Een mens vertoont zowel, zeg maar even, intuïtieve als aangeleerde gedragingen. Uit een vuistregel volgt gedrag. Als een vuistregel hetzelfde is als een patroon, dan, ja (p. 202)

every person has a pattern language in his mind.

Onder cultuur valt wat een mens leert. Over leervermogen beschikt elk mens. Wat z/hij daadwerkelijk leert, verschilt van mens tot mens. De ene situationele verbijzondering leidt immers tot de volgende, enzovoort. Omgekeerd is cultuur reeds vergaand als infrastructuur op te vatten ter regulering van onderling verkeer van zulke verschillende deelnemers. Nota bene, door multicultureel karakter van samenleving dient infrastructuur meer en meer ter borging van opbouwend verloop van maatschappelijk verkeer (en als bescherming tegen nadelige betrekkingen). Overigens is het maar weer, wat als cultuur geldt. Wat telt, zijn reële verschillen met samenhang.

Ook wat wij bouwen, materieel en – in toenemende mate – immaterieel, maakt indruk. Omdat het aldus een verkeersfactor is, is het onderwerp van aanpassing enz. Dat kan zich in gelijkvormigheid uitdrukken, maar ook in afwijking. Het is een open deur, dat (p. 210)

[a]t all times, in every human culture, the entities of which the world is made are always governed by the pattern languages which people use.

Alexander zet in op principiële overeenkomst, met ruimte voor variëteit. Ik vind verschillen daartegen principiële tellen. En voor die verschillen zie ik dan weer nog principiëler dan Alexander een ... overeenkomst, maar die is methodisch. Voor Alexander is alles voorbij – zijn idee van – patronen onmiddellijk mystiek onder noemers als liefde en onbenoembare kwaliteit. Hij mist – een – Metapatroon. Dat is ook wel verklaarbaar. Voor Alexander is herhaling cruciaal. Altijd en overal gaat het om een, bijvoorbeeld, woning, telkens weer en praktisch zonder verband met alle andere woningen die er al zijn resp. verder nog gaan komen. Het lijkt erop, dat Alexander vervolgens opschaalt. Op stelselschaal vervalt zulke herhaling echter. Van een stelsel is er ... één. En zonder herhaling vervalt het nut van een patroon in de zin van sjabloon. In plaats van dat een eventueel verschil bestaat in de afwijking van een patroon, heeft elk verschil volstrekt eigen betekenis. Dat vergt voor netzo unieke samenhang (!) een kwalitatief andere methode. Alexanders poging mislukt, omdat hij in doelmatiger herhaling nut blijft zien en zo vasthoudt aan patronen-als-sjablonen. Door taalgebruik te begrijpen als herhaling van steeds dezelfde klanken, dezelfde woorden, raakt niet alleen Alexander verknocht aan taal als ... patroon voor ontwerp van gebouwde omgeving. Die valse vergelijking gaat als het ware een eigen leven leiden ...

Ik kan me dan wel weer aardig vinden in wat Alexander beschrijft als (p. 246)

the very complex structure of a pattern.

Dankzij Metapatroon vind ik die structuur – immers – niet zo ingewikkeld. Dat komt omdat ik er dankzij Metapatroon expliciet stelselmatig naar kijk en daardoor kan in- resp. aanvullen wat Alexander nog mist. Hij stelt (p. 247):

Each pattern is a three-part rule, which expresses a relation between a certain context, a problem, and a solution.

Volgens Metapatroon bestaat de driedigheid uit (1) een situationeel object met dienovereenkomstig eenduidig gedrag. Dat situationele object is geconstitueerd door de relatie (lees ook: samenloop) van (2) een object met (3) een situatie. Op recursiviteit ga ik hier niet verder in.⁷ Voor het object in kwestie stelt een bepaalde situatie een probleem, of biedt een kans. Met gericht gedrag mikt het object op oplossing van het probleem c.q. exploitatie van de gelegenheid. Evolutionaire ontwikkeling heeft o.a. een individueel mens het vermogen verschaft om situaties te differentiëren, zodat gedrag per situatie optimal(er) is. Nota bene, relevante situaties zijn niet als het ware vóórgeprogrammeerd. Een mens léért ze vooral. Doordat een mens kan leren, is z/hij in staat zich vergaand aan wisselende omstandigheden aan te passen.

Het is dan de vraag hoe iemand zich op de alsmaar vòlgende situatie instelt. Ik zou bijna zeggen, juist wanneer het een vooralsnog – voor de persoon in kwestie – onbekende situatie betreft, zijn vuistregels onontbeerlijk voor de start van de omgang erin en -mee. Ja, vuistregels leert en mens, en past ze eventueel aan. Het lijkt praktisch onmogelijk daarin gedetailleerd àlle gedragingen in àlle eerder ervaren situaties te betrekken. Er is dus ‘iets’ in verdichte vorm beschikbaar. Om toch even op recursie terug te komen, in de richting omgekeerd aan verbijzondering is veralgemenisering aan de orde en, wie weet, zijn vuistregels ergens ‘hoger op’ gekoppeld aan een daarvoor fictief contextueel annex situationeel verbijzonderd object.⁸

Ik ben groot voorstander van vuistregels.⁹ Ja, ze moeten samenhangend toegepast kunnen worden, maar het aantal mogelijke combinaties is praktisch zó groot dat nooit uitputtend nagegaan kan zijn of elke combinatie inderdaad opbouwend werkt. Of een bepaalde combinatie werkt, moet daarom aan het oordeel van de gebruiker zijn overgelaten (die om die reden geacht wordt deskundig te zijn als het gebruik gevolgen heeft voor andere mensen enzovoort). Ja, (p. 247)

[p]atterns can exist at all scales.

Als Metapatroon op zijn beurt óók als patroon geldt, maar in zijn opzettelijke enkelvoud kwalitatief ànders, dan werkt het zelfs door-de-schalen-heen (zoals het voor de gebouwde omgeving heet). Er lijkt een omgekeerde verhouding aan de orde. Hoe ruimer het bereik van een vuistregel – wat Metapatroon als methode wel beschouwd is – des te compacter hij luidt (vanwege de noodzakelijke abstractie).

Communicatief is er een dilemma. Als ik veronderstel dat Alexander zich daarvan bewust is, hakt hij de knoop door voor het winnen van aandacht door de tegencultuur. Hij noemt zijn boek nog nèt niet *The Tao of building*, maar *The timeless way of building* komt er dicht bij. Zo kan hij echter vergeten, dat vooral zakelijk ingestelde mensen zijn boodschap serieus nemen. Wat evenmin helpt, is zijn hulpeloos tasten naar grondslagen. Het is onthutsend hoe verhulling tot bijval leidt. De schade valt mee, omdat niemand er daadwerkelijk wat aan heeft, gesteld dat ze er überhaupt mee aan de slag zouden willen. Het is vermoedelijk ook zinloos om daar met Metapatroon aan te kloppen in de verwachting dat er iets opbouwends mee gebeurt.

⁷ Nogmaals, zie *Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer*.

⁸ Voor formeel verschil tussen context en situatie verwijs ik naar de semiotische enneade.

⁹ Als samensteller nam ik in *Informatieverkeer in publiek domein: schetsboek over architectuur en ontwikkelpaden voor de elektronische overheid* (Ictu/programma Architectuur Elektronische Overheid, 2004) een reeks stelregels op. Ik bedoelde er vuistregels mee. In *Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer* is een rubriek aan *vuistregels* gewijd.

Wat ik zeker waardeer in genoemd boek zijn de gedeelten die zouden overblijven, indien Alexander voor een titel als *Vuistregels voor gebouwde omgeving* gekozen had. Maar met etikettering van nuchterheid had hij stellig nooit zo'n faam verworven (die iemand overigens verkrijgt van mensen die zich ermee verontschuldigen dat niet wordt gehandeld naar zulk werk; dat kan ik me in Alexanders geval dus wel voorstellen).

Waarvan ik tureluurs wordt, is Alexanders geschuif met betekenissen zonder toevoeging van gewijzigde context. Ik vrees dat hij zulke veranderingen niet dóór heeft. Het zou in elk geval verklaren, waarom mij consistent begrip van zijn verhaal moeilijk valt, zo niet onmogelijk. Nu is taal aan de beurt. Als ik hem volgens eerdere passages goed begrijp, vat hij een patronentaal op als verzameling patronen plus samenstellingsregels voor – modellering van – daadwerkelijke bouwsels. Zo schrijft hij *The timeless way of building* in de Engelse taal, met dat verhaal als resultaat. Ik vind het verwarrend om dat verhaal dan ook weer een ... taal te noemen. Zou hij soms bedoelen dat iemand met haar/zijn patronentaal een ontwerp (lees ook: model) maakt, waarna dat ene model als taal dient voor de uitvoering? Daarop lijkt het met zijn voorbeeld, want (p. 310)

one way to start a language for a garden is to get some patterns from the pattern language[.]

Vervolgens behandelt hij de vraag (p. 310)

what is it, now, which makes these patterns form a language?

De enige manier waarop ik uit het vervolg wijs kan worden, is door “language” in dergelijke passages te vervangen door ontwerp resp. model. Maar Alexander blijft slordig. Hij stelt (p. 311):

The structure of a pattern language is created by the fact that individual patterns are not isolated.

Daar staat ‘de’ ipv ‘een’ voorafgaand aan patronentaal. Zelfs de complete aanduiding “pattern language” slaat daar kennelijk niet op patronentaal als ... taal, maar op een model als resultaat ermee. Of? Ik kan het niet uitmaken. Ik houd het erop dat hij afwisselend commentaar levert op patronentaal en voorbeeldmodel. Volgens mij heeft hij het vooral over een model voor resp. van een specifiek bouwsel, als hij beweert dat (p. 312)

[e]ach pattern [...] depends both on the smaller patterns it contains, and on the larger patterns within which it is contained.

Dat wil zeggen,(p. 313)

[e]ach pattern sits at the center of a network of connections which connect it to certain other patterns that help to complete it.

Vervolgens stelt Alexander, dat (p. 313)

it is the network of these connections between patterns which creates the language.

Dat vind ik dus verwarrend.¹⁰ Volgens mij omvat de patronentaal o.a. mogelijkheden voor “connections” tussen patronen (anders zou het ook geen táál zijn). Door de keuze van bepaalde patronen en het aanleggen van bepaald verband ertussen ontstaat een – aldus bepaald – model, en niet opnieuw de ... taal. Ook in het volgende citaat staat “language,” waar m.i. het woord model beter op zijn plaats is (p. 314):

In this network, the links between the patterns are almost as much a part of the language as the patterns themselves.

Uit het woord “almost” vind ik blijken dat Alexander au fond atomisme handhaaft. Voor Metapatroon gelden “links” radicaal als reëel. Wat is precies het aandeel van de situatie, en

---

¹⁰ Nota bene, mede op basis van de presentatie in *A Pattern Language*.

wat van het object, aan resulterend gedrag? Het volstaat dat zowel situatie als object aan de orde is voor bepaald gedrag. Dat maakt hun relatie tot uitgangspunt. Besef van voortgezette relativiteit toont Alexander wel degelijk (p. 373):

The language is a sequence of the operators, in which each one further differentiates the image which is the product of the previous differentiations.

Voor de zoveelste keer begrijp ik echter niet waarom hij dat als taal opvat. Als taalgebruik, in dit geval modelleren met zo'n taal, ben ik het ermee eens. Wat Alexander als patroon nog allemaal in een enkel knooppunt houdt, verdwijnt volgens Metapatroon. Daarvoor in de plaats komt aan de ene kant de constitutie van het situationele object in kwestie als relatie van een situatie met een object. Aan de andere kant wordt het gedrag van dat situationele object aangeduid. Dat gebeurt door wat als relatie geconstitueerd is, tevens als knooppunt te beschouwen. Als zodanig kan het dienen als nadere situatie en/of nader object ter constituering van alweer verder verbijzonderde situationele objecten. Alle verdere verbijzonderingen die een situationeel object (in)direct constitueert, komen op het conto van zijn gedrag.

Het lijkt alsof de aanname voor Metapatroon nauwelijks verschilt van die van Alexander voor zijn patronentaal. Er bestaat echter een wereld(beeld) van verschil mee, en vervolgens door.

mei 2016, webeditie 2016 © Pieter Wisse